

*Христина Ігорівна Кметик-Подубінська,
асистент кафедри інтелектуальної власності,
інформаційного та корпоративного права
юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка,
кандидат юридичних наук
ORCID: 0000-0002-6572-7134*

ПРОБЛЕМИ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ КОМУНІКАТИВНИХ ПРАКТИК У ЗАРУБІЖНІЙ ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

Постановка проблеми. Проблема права на доступ до інформації у науці не є новою, неодноразово привертала увагу науковців та завжди була предметом особливого пізнавального інтересу. Нормальна життєдіяльність людини, суспільства і держави цілком визначається рівнем розвитку, якістю функціонування і безпекою інформаційної сфери, де вирішальною стає якість і швидкість обробки інформації [9, с. 5–14]. Власне, тому в різні часи простежується постійний науковий інтерес до пізнання історичних, філософських, правових аспектів феномену інформації та права на доступ до інформації. Наразі ж, в умовах формування національного та глобального інформаційного простору, наукова зацікавленість зазначеною проблематикою є особливо відчутною.

Основні результати дослідження. У хронологічному вимірі історіографія проблеми доступу до інформації тісно пов'язана з історичними етапами інформаційних революцій, під якими в науковій літературі прийнято розуміти якісні зміни у всіх сферах життєдіяльності суспільства у результаті широкого запровадження нових засобів збереження, оброблення та передавання інформації. Так, в історії розвитку цивілізації умовно виділяють кілька інформаційних революцій, питання про точний початок і кількість яких є дискусійними [11].

Першу інформаційну революцію пов'язують із появою писемності (т. зв. періоди «протописемності» та «справжніх писемностей»), яка уможливила передачу інформації, знань від покоління до покоління через її фіксацію в знаках та зруйнувала монополію вузького кола людей на знання [10]. Такий стрибок в інформаційному розвитку суспільства не залишився поза увагою мислителів, зокрема: Ф. Аккурзія, Г. Брактон, С. Бранта, М. Гереннія, Ю. Павела у світлі дослідження проблем публічного та приватного права. Друга інформаційна революція (середина XVI ст.), викликана винаходом друкарства (першодрукарі Гуттенберг та Іван Федоров), відкрила можливості для широкого доступу до інформації та її активного поширення [8, с. 4]. У цей період зазначених питань у своїх дослідженнях торкалися У. Берклі, М. Волькмар, Ф. Отман, У. Цазій, П. Шаррон через аналіз проблем прав людини, сутності державної влади та її взаємодії з особою. Третя (кінець XIX ст.) та четверта інформаційні революції (середина XX ст.), зумовлені винаходами електрики, телеграфу, телефону, радіо (О. Белл, Т. Едісон, С. Морзе), посилили швидкість створення, пошуку, поширення й обробки інформації та інформаційного «охоплення» населення, роль інформації як засобу впливу на розвиток суспільства і держави [8, с. 4]. На цьому етапі дослідники піддавали аналізу соціальні комунікації, цифрові формати інформації, обмін масивами інформації та механізми управління інформацією.

Таким чином, перші наукові розвідки зазначеної проблематики викликані розвитком науково-технічного прогресу і пов'язані насамперед із загальними дослідженнями інформації та її властивостей.

Походження терміна «informatio» ще у XIX столітті більшістю дослідників встановлювалося від слів «ін» – в, і «форма» – образ, вигляд [7]. Серед науковців, які одними з перших досліджували поняття інформації та її змістові властивості, можна назвати Л. Беккера, Н. Вінера, У. Уівера,

Д. Ушакова, К. Шеннона. Щоправда, кожен із дослідників пропонував власні дефініції і погляди. Поряд з тим серед позицій того часу провідною все ж була ідея щодо інформації як певного набору відомостей. Так, у 1935 році в тлумачному словнику за редакцією Д. Ушакова з'явився термін «інформація», під яким розумілося повідомлення, оповіщення про стан справ або діяльності, відомості про що-небудь. А вже до кінця 40-х років ХХ століття науковці трактували інформацію переважно як дані, що передають люди усним, письмовим чи іншим способом [7].

Чимало спроб пізнання інформації в контексті комунікативних практик було зроблено науковцями у сфері технічних наук. Так, досліджуючи математичну теорію інформатики і теорію передавання даних каналами зв'язку, К. Шенон та У. Уївер під інформацією пропонували розуміти усі види повідомлень і запропонували ймовірні методи для визначення кількості інформації, яка передається. Щоправда, науковці досліджували лише технічну сторону і знакову структуру інформації, а не змістову. Засновник кібернетики Н. Вінер стверджував, що інформація позначає зміст, отриманий із зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього. Тому відомості не є інформацією в її сутнісному розумінні. Лише беручи участь у процесі обміну між «джерелом» і «адресатом», відомості набувають ознак інформації. Своєю чергою Л. Беккер виокремив ознаку впорядкованості станів і її джерела, яке впливає на носія [7].

Суттєвим розширенням джерельної бази щодо проблем доступу до інформації стали наукові праці вчених, присвячені концептуальним підходам до формування змісту інформаційного права. Чимало теоретичних положень сформульовано такими вченими, як: О. Іоффе, О. Красавчиков, В. Райхер, Ю. Толстой, М. Шаргородський. Ними, зокрема, обґрунтовано ідею комплексності інформаційного права та інформаційних відносин [13]. Щоправда, неоднозначність поглядів на природу інформації та інформаційного права в науковій доктрині вимагають більш докладного дослідження генези правового закріплення та забезпечення доступу до інформації, а також висвітлення інформаційної функції держави щодо правового регулювання відносин у сфері комунікації на сучасному етапі.

Сьогодні, як зазначають науковці, ми переживаємо п'яту інформаційну революцію, пов'язану з формуванням і розвитком транскордонних глобальних інформаційно-телекомунікаційних мереж, визначальною рисою якої є Інтернет. За цих умов відбувається зростання швидкості і обсягів оброблюваної інформації, передачі, розповсюдження, пошуку та отримання інформації, поява нових видів традиційної діяльності в цих мережах [8, с. 4].

Поява та стрімкий розвиток мережі Інтернет зумовили активне розгортання комунікативних практик. Це, своєю чергою, спричинило потребу в пошуку наукових підходів до їх тлумачення, а також обґрунтування механізмів конструктивної організації ними комунікативного простору у віртуальному світі. У контексті аналізу проблем функціонування комунікативних практик науковцями неодноразово висвітлювалося питання інформації у кіберпросторі.

Проблеми права на доступ до інформації у світлі становлення та розвитку комунікативних практик були предметом розгляду зарубіжних авторів, серед яких: Д. Банісар, П. Біркіншоу, Ш. Бішоп, Г. Бланк, Дж. Браунлі, К. Верамантрі, К. Волбі, А. Докінс, Т. Джордан, Д. Кей, Д. Колбейк, В. Лемюа, Н. Люмен, К. Майнен, Т. Мендел, Р. Перлінгейро, Е. Пудефатт, Р. Райт, В. Хенкс. Зокрема, досліджувалися актуальні питання соціальних і мовних комунікацій, проблеми наукових комунікацій, а також окремі аспекти функціонування і розвитку мережі Інтернет, мережевого суспільства і цифрової культури. Так, досліджуючи питання комунікативних практик «до та після Інтернету», Т. Джордан наголошував, що Інтернет змінив спосіб нашого спілкування і таким чином змінив суспільство та культуру. Дослідником проведено два тематичних дослідження – електронного листування та онлайн-ігор, де увагу акцентовано на способах налагодження комунікації, порушеннях прав у результаті функціонування комунікативних практик та шляхів їх відновлення [5]. Цифрова ера в бізнес-середовищі була досліджена також Д. Колбейком, де він визначив надважливу роль сучасних технологій для більш ефективних можливостей спілкування та співпраці. Онлайн-співпраця та комунікація як важливий науковий ресурс, на думку науковця, визначає нові практики та методи керівництва, обміну знаннями та навчання. У зазначених дослідженнях висвітлювалися питання лідерства в Інтернеті, міжкультурної компетентності, електронної етики та нових практик онлайн-співпраці і спілкування [3]. У дослідженнях Г. Бланка та Р. Перлінгейро представлено порівняльний аналіз доступу до публічної інформації в контексті основних правових порядків у сві-

ті, міститься аналіз прозорості та свободи доступу до публічної інформації [2]. Концептуалізацію доступу до державної інформації як права людини досліджено Ш. Бішоп. Зокрема, автор виокремила та пояснила чотири концептуалізації доступу до інформації як права людини та пов'язала право на доступ до інформації з правом на вільне вираження поглядів, правом на приватність і правом на здорове довкілля, а також правом на правду про порушення прав людини [1]. Актуальним питанням свободи інформації присвячені дослідження П. Біркіншоу. Науковець, зокрема, обґрунтувала поняття «інформаційна юриспруденція», висвітлила окремі аспекти прав на доступ до інформації у світлі національної безпеки, секретності. Водночас у наукових розробках авторки наголошено на необхідності дотримання вимог свободи інформації та прозорості, балансу доступу та захисту особистої інформації, зачіпаються питання захисту персональних даних [4]. Своєю чергою К. Майнен звернув увагу на зміну суспільних цінностей у зв'язку з розвитком інформаційно-комунікативних технологій, як-от проблеми активних пропагандистських прагнень і самодемонстрації [12, с. 206]. Дослідниками порушені актуальні питання інформації в комунікативних практиках, які, однак, потребують подальшого розвитку. Зокрема, важливими є більш ґрунтовне дослідження сутнісних характеристик комунікативних практик власне в правовому аспекті, з'ясування правових засад комунікативних практик та удосконалення їх законодавчого регулювання.

Вагоме значення мають дослідження зарубіжних дослідників О. Агапова, Є. Алфьорової, І. Бачіло, А. Венгерова, А. Задкова, Т. Закупень, В. Зотова, В. Лисенка, Є. Лісіциної, О. Малька, А. Манойла, С. Овчиннікова, І. Овчиннікова, І. Рассолова, А. Соловійова, Т. Тимербаєва, А. Щербовича. Зокрема, питанням характеристики інформації присвячено дослідження І. Бачіло. Характеризуючи цю категорію, науковець зазначала, що вона являє собою «характеристику оточуючого світу у всій багатоманітності його прояву, яка сприймається та розуміється людиною, виникає в процесі пізнання відповідних явищ, фактів, предметів тощо, та надає можливість на основі їх властивостей та відображення їх у різних формах сприймати і відрізнити їх ознаки, елементи, значення, а також встановлювати взаємозв'язки і взаємозалежності всього різноманіття матеріальної та духовної складової соціального і біологічного життя» [6, с. 25]. Питання існування віртуальних територій обґрунтовано у дослідженнях А. Соловійова. Він, зокрема, наголошував, що правове регулювання більшості сучасних відносин у суспільстві повинно враховувати неможливість існування електронної чи цифрової інформації у певному фізичному просторі, оскільки обсяг такої інформації має власний простір, незалежний від фізичних, територіальних та інших просторових меж. Тому поряд із природною територією, яка в нинішніх умовах дедалі більше втрачає своє пріоритетне значення та існує лише як «засіб задоволення вітальних потреб та символізації реальності», слід говорити про існування певного віртуального простору [14, с. 38].

Висновки. Дослідження права на доступ до інформації в контексті сучасних комунікативних практик представлене різноманітними поглядами відомих зарубіжних науковців, охоплює великий масив наукових праць і дослідницьких матеріалів.

Наукові дослідження права на доступ до інформації змістовно пов'язані з різними етапами інформаційних революцій, адже усі важливі події в історії соціальних комунікацій на кожному етапі спричиняли значні наслідки для становлення і розвитку суспільства. Кожна інформаційна революція, не змінюючи докорінно суспільних відносин, удосконалювала наукові погляди на інформацію як один із найцінніших ресурсів. За твердженнями дослідників, у майбутньому на людство чекають нові інформаційні революції, що сприятимуть розвитку новітніх технологій створення, поширення, перероблення та зберігання інформації [11], тому наукова зацікавленість до питань доступу до інформації в контексті сучасних комунікативних практик лише зростатиме.

Список використаних джерел

1. Cheryl Ann Bishop. Access to Information As a Human Right. Law and Society. 2011, 242 p.
2. Hermann-Josef Blanke, Ricardo Perlingeiro. The Right of Access to Public Information. An International Comparative Legal Survey. 2018, 1253 p.
3. Kolbaek D. Online Collaboration and Communication in Contemporary Organizations, 2018. 348 p.
4. Patrick Birkinshaw. Freedom of Information. The Law, the Practice and the Ideal. 2010–2012.
5. Tim Jordan. Internet, Society and Culture. Communicative Practices Before and After the Internet. 2013. 176 p.
6. Бачило И. Л. Информационное право: учебник. Москва: Юрайт, 2017. С. 25. Доповідь.

7. Богдан Ю. В. Конституційно-правові основи забезпечення доступу до інформації в Україні та країнах Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2019. 228 с.
8. Грицай І. О. Інформаційне право: конспект лекцій / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2012. С. 4.
9. Дзьобань О. П., Пилипчук В. Г. Феномен інформації: історико-правові та філософські аспекти. *Інформація і право*. 2015. № 1. С. 5–14.
10. Історія писемності і сучасності. Стародавня писемність. URL: <https://wordpress681192.wordpress.com/2017/03/25/історія-писемності-і-сучасності/>
11. Ковалів І. Р. Історичні етапи інформаційних революцій. Енциклопедія сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=12800
12. Майнен К. Виртуальная этика. *Библиотеки за рубежом*: сборник / ред.: Е. А. Азарова, С. В. Пушкова. Москва: Рудо-мино, 1998. С. 206. Доповідь.
13. Основи інформаційного права України: навч. посіб. / В. С. Цимбалюк, В. Д. Гавловський, В. В. Гриценко та ін.; за ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного та П. В. Мельника. Київ: Знання, 2004. 274 с.
14. Соловьёв А. В. Культура информационного общества: учебное пособие. Москва: Директ-Медиа, 2013. С. 38.

References

1. Cheryl Ann Bishop. Access to Information As a Human Right. *Law and Society*. 2011, 242 r.
2. Hermann-Josef Blanke, Ricardo Perlingeiro. The Right of Access to Public Information. *An International Comparative Legal Survey*. 2018, 1253 p.
3. Kolbaek D. Online Collaboration and Communication in Contemporary Organizations, 2018, 348 p.
4. Patrick Birkinshaw. Freedom of Information. *The Law, the Practice and the Ideal*. 2010-2012.
5. Tim Jordan. Internet, Society and Culture. *Communicative Practices Before and After the Internet*. 2013, 176 p.
6. Bachylo Y. L. Ynformatsyonnoe pravo: uchebnyk. Moskva: Yurait, 2017. S. 25. Dopovid
7. Bohdan Yu. V. Konstytutsiino-pravovi osnovy zabezpechennia dostupu do informatsii v Ukraini ta krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.02. Kyiv, 2019. 228 s.
8. Hrytsai I. O. Informatsiine pravo: konspekt leksii. Dnipropetrovskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Dnipro, 2012. S. 4.
9. Dzoban O. P., Pylypchuk V. H. Fenomen informatsii: istoryko-pravovi ta filosofski aspekty. *Informatsiia i pravo*. 2015. № 1. S. 5–14.
10. Istoriia pysemnosti i suchasnosti. Starodavnia pysemnist. URL: <https://wordpress681192.wordpress.com/2017/03/25/istoriia-pysemnosti-i-suchasnosti/>
11. Kovaliv I. R. Istorychni etapy informatsiinykh revoliutsii. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: elektronna versiiia [onlain] / hol. redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiyi, M. H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2011. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=12800
12. Mainen K. Vyrtualnaia etyka. *Vyblyoteky za rubezhom*: Sbornyk / red.: E. A. Azarova, S. V. Pushkova. Moskva: Rudo-myno, 1998. S. 206. Dopovid
13. Osnovy informatsiinoho prava Ukrainy. B. C. Tymbaliuk, V. D. Havlovskiyi, V. V. Hrytsenko ta in.; Za red. M. Ia. Shvetsia, R. A. Kaliuzhnogo ta P. V. Melnyka. Navch. posib. Kyiv: Znannia, 2004. 274 s.
14. Solov'ev A. V. Kultura ynformatsyonnoho obshchestva: uchebnoe posobyie. Moskva: Dyrekt-Medya, 2013. S. 38.

Кметик-Подубінська Х. І. Проблеми права на доступ до інформації в контексті сучасних комунікативних практик у зарубіжній юридичній науці

У статті проаналізовано проблеми права на доступ до інформації як науковий фундамент формування уявлень про доступ до інформації у контексті сучасних комунікативних практик у зарубіжній юридичній науці. Розглянуто наукові погляди та дискусії провідних зарубіжних учених і дослідників щодо цієї проблеми. Виокремлено спроби пізнання проблеми доступу до інформації в контексті комунікативних практик як у сфері юридичних, так і в контексті історичних, філософських, соціально-психологічних, політологічних та технічних досліджень. Досліджено іноземні наукові джерела, присвячені проблемам інформації та права на доступ до неї у світлі становлення та розвитку комунікативних практик в інформаційному суспільстві. Автором зроблено висновок про безперечну дослідницьку цінність проаналізованої джерельної бази для подальших наукових розвідок.

Ключові слова: джерельна база права на доступ до інформації, інформаційне суспільство, історіографічне дослідження, комунікативні практики, концептуалізація доступу до інформації, наукові дослідження права на доступ до інформації.

Kmetyk-Podubinska K. I. Problems of the right to access information in the context of modern communicative practices in foreign legal science

The article analyzes the problems of the right to access information as a scientific foundation for the formation of ideas about access to information in the context of modern communicative practices in foreign law. Scientific views and discussions of leading foreign scientists and researchers on this issue are considered. Attempts to understand the problem of access to information in the context of communicative practices in the field of legal and in the context of historical, philosophical, socio-psychological, political science and technical research are highlighted. Foreign scientific sources on the problems of information and the right to access it in the light of the formation and development of communicative practices in the information society have been studied. The author concludes that the undisputed research value of the analyzed source base for further scientific research.

Key words: Source base of the right to access information, information society, historiographical research, communicative practices, conceptualization of access to information, research on the right to access information.

DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-38